
Ilkka Mellin

Todennäköisyyslaskenta

Osa 3: Todennäköisyysjakaumia

Diskreettejä jakaumia

Diskreettejä jakaumia

- >> Diskreetti tasainen jakauma
- Bernoulli-jakauma
- Binomijakauma
- Geometrinen jakauma
- Negatiivinen binomijakauma
- Hypergeometrinen jakauma
- Poisson-jakauma

Diskreetti tasainen jakauma

Diskreetti tasainen jakauma ja sen pistetodennäköisyysfunktio 1/2

- Olkoon X *diskreetti satunnaismuuttuja*, jonka mahdolliset arvot ovat

$$x_1, x_2, \dots, x_n$$

- Oletetaan, että satunnaismuuttujan X mahdollisiin arvoihin x_1, x_2, \dots, x_n liittyvät todennäköisyydet ovat *yhtä suuria*:

$$\Pr(X = x_k) = \frac{1}{n}, k = 1, 2, \dots, n$$

- Huomautus:

Diskreetti tasainen jakauma liittyy sellaisiin äärellisiin otosavaruuksiin, joissa alkeistapaukset ovat *symmetrisiä*.

Diskreetti tasainen jakauma

Diskreetti tasainen jakauma ja sen pistetodennäköisyysfunktio 2/2

- Satunnaismuuttujan X **pistetodennäköisyysfunktio** on

$$f(x) = \Pr(X = x) = \frac{1}{n}, x = x_k$$

$$k = 1, 2, \dots, n$$

- Sanomme, että satunnaismuuttuja X noudattaa **diskreettiä tasaista jakaumaa**.
- Huomautus:

Funktio $f(x)$ määrittelee todennäköisyysjakauman, koska

$$\sum_{k=1}^n f(x_k) = n \cdot \frac{1}{n} = 1$$

Diskreetti tasainen jakauma

Odotusarvo, varianssi ja standardipoikkeama

- Diskreetin tasaisen jakauman **odotusarvo**:

$$E(X) = \mu_X = \bar{x} = \frac{1}{n} \sum_{k=1}^n x_k$$

- Diskreetin tasaisen jakauman **varianssi**:

$$\text{Var}(X) = D^2(X) = \sigma_X^2 = \frac{1}{n} \sum_{k=1}^n (x_k - \bar{x})^2$$

- Diskreetin tasaisen jakauman **standardipoikkeama**:

$$D(X) = \sigma_X = \sqrt{\frac{1}{n} \sum_{k=1}^n (x_k - \bar{x})^2}$$

Diskreetti tasainen jakauma

Odotusarvon ja varianssin johto

- Suoraan diskreetin satunnaismuuttujan odotusarvon ja varianssin määritelmistä saadaan:

$$\begin{aligned} E(X) &= \mu \\ &= \sum_{k=1}^n x_k f(x_k) \\ &= \frac{1}{n} \sum_{k=1}^n x_k = \bar{x} \end{aligned}$$

$$\begin{aligned} \text{Var}(X) &= D^2(X) = \sigma^2 \\ &= \sum_{k=1}^n (x_k - \mu)^2 f(x_k) \\ &= \frac{1}{n} \sum_{k=1}^n (x_k - \bar{x})^2 \end{aligned}$$

Diskreetti tasainen jakauma

Odotusarvon ominaisuuksia

- Diskreetin tasaisen jakauman odotusarvo

$$E(X) = \mu_X = \frac{1}{n} \sum_{k=1}^n x_k = \bar{x}$$

on satunnaismuuttujan X mahdollisten arvojen x_1, x_2, \dots, x_n **aritmeettinen keskiarvo**.

Diskreetti tasainen jakauma

Odotusarvon ja varianssin laskeminen: Esimerkki

- Olkoon satunnaismuuttujan X pistetodennäköisyysfunktio

$$f(k) = \Pr(X = k) = p_k = 1/6, k = 1, 2, 3, 4, 5, 6$$

- Odotusarvo:

$$\begin{aligned} E(X) &= \sum_{k=1}^6 k f(k) = \frac{1}{6} \sum_{k=1}^6 k \\ &= \frac{1}{6} (1 + 2 + 3 + 4 + 5 + 6) = 3.5 \end{aligned}$$

- Varianssi:

$$\begin{aligned} D^2(X) &= \sum_{k=1}^6 (k - E(x))^2 f(k) = \frac{1}{6} \sum_{k=1}^6 (k - E(x))^2 \\ &= \frac{1}{6} \left[(1 - 3.5)^2 + (2 - 3.5)^2 + \dots + (6 - 3.5)^2 \right] = \frac{35}{12} \approx 2.917 \end{aligned}$$

- Standardipoikkeama:

$$D(X) = \sqrt{2.917} \approx 1.708$$

Diskreetti tasainen jakauma

Pistetodennäköisyysfunktion kuvaaja

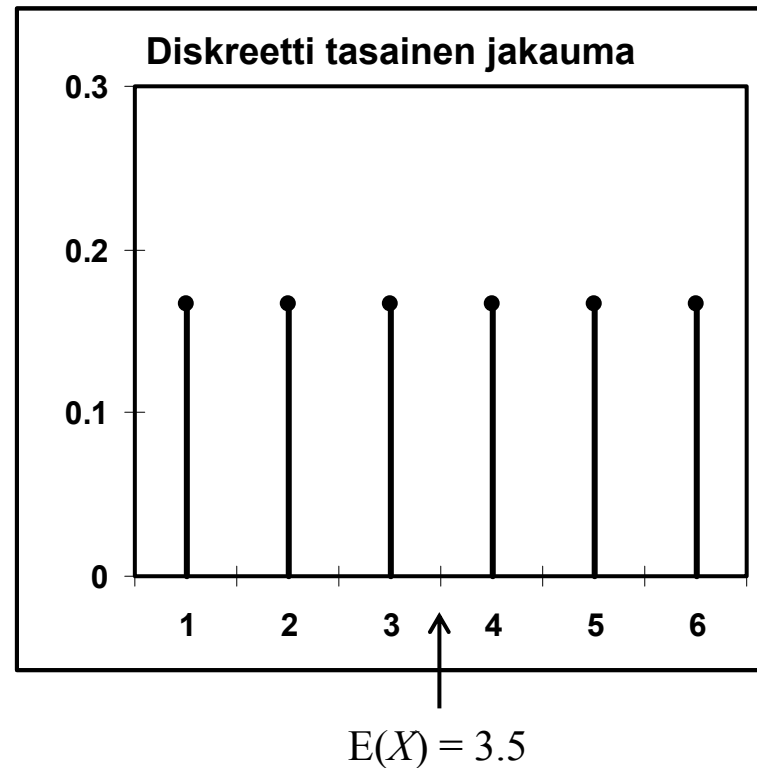
- Kuva oikealla esittää diskreetin tasaisen jakauman

$$f(x) = \frac{1}{6}, x = 1, 2, 3, 4, 5, 6$$

pistetodennäköisyysfunktiota.

- Jakauman *odotusarvo*:

$$E(X) = \frac{1}{6} \sum_{k=1}^6 k = 3.5$$

Diskreettejä jakaumia

Diskreetti tasainen jakauma

>> Bernoulli-jakauma

Binomijakauma

Geometrinen jakauma

Negatiivinen binomijakauma

Hypergeometrinen jakauma

Poisson-jakauma

Bernoulli-jakauma

Bernoulli-jakauma ja sen pistetodennäköisyysfunktio 1/2

- Olkoon A otosavaruuden S tapahtuma ja olkoon $\Pr(A) = p$.
- Tällöin tapahtuman A komplementtitapahtuman A^c todennäköisyys on

$$\Pr(A^c) = 1 - \Pr(A) = 1 - p = q$$

- Määritellään *diskreetti satunnaismuuttuja* X :

$$X = \begin{cases} 1, & \text{jos tapahtuma } A \text{ sattuu} \\ 0, & \text{jos tapahtuma } A \text{ ei satu} \end{cases}$$

- Tällöin satunnaismuuttujan X jakauma on

$$\Pr(X = 1) = p$$

$$\Pr(X = 0) = 1 - p = q$$

Bernoulli-jakauma

Bernoulli-jakauma ja sen pistetodennäköisyysfunktio 2/2

- Satunnaismuuttujan X **pistetodennäköisyysfunktio** on

$$f(x) = \Pr(X = x) = p^x q^{1-x}, \quad 0 < p < 1, \quad q = 1 - p$$
$$x = 0, 1$$

- Sanomme, että satunnaismuuttuja X noudattaa **Bernoulli-jakaumaa parametrinaan p** .
- Merkintä:

$$X \sim \text{Bernoulli}(p)$$

- Huomautus:

Funktio $f(x)$ määrittelee todennäköisyysjakauman, koska

$$f(0) + f(1) = q + p = 1$$

Komplementtitapahtuman todennäköisyys

- Olkoon

$$\Pr(A) = p$$

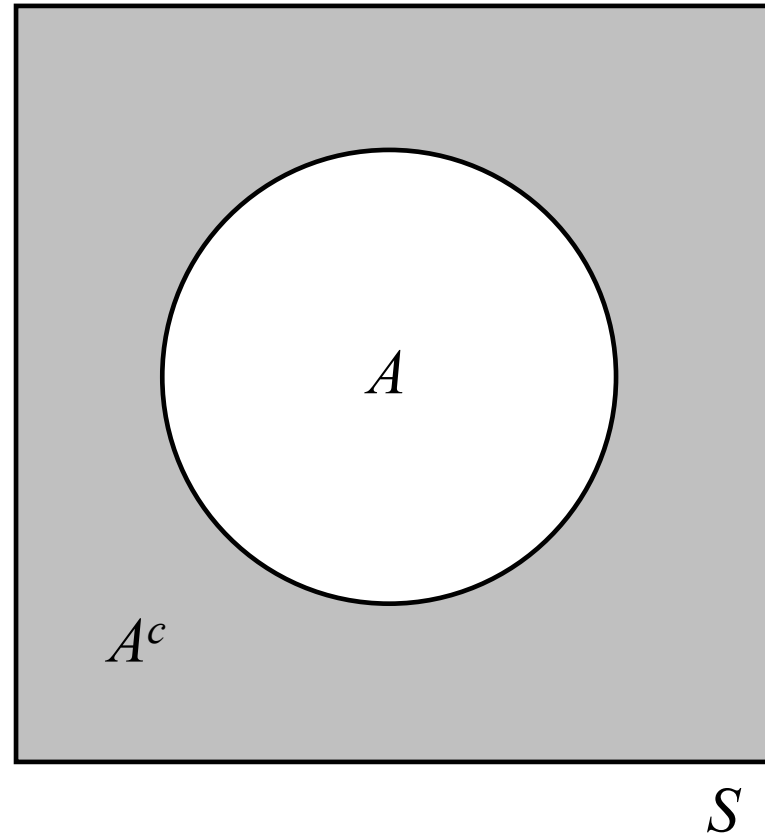
- Tällöin

$$\Pr(A^c)$$

$$= 1 - \Pr(A)$$

$$= 1 - p$$

$$= q$$

Bernoulli-jakauma

Odotusarvo, varianssi ja standardipoikkeama

- Olkoon

$$X \sim \text{Bernoulli}(p)$$

- **Odotusarvo:**

$$E(X) = p$$

- **Varianssi ja standardipoikkeama:**

$$\text{Var}(X) = D^2(X) = pq$$

$$D(X) = \sqrt{pq}$$

Bernoulli-jakauma

Odotusarvon ja varianssin johto

- Suoraan diskreetin satunnaismuuttujan odotusarvon ja varianssin määritelmistä saadaan:

$$\begin{aligned}E(X) &= 1 \times \Pr(X = 1) + 0 \times \Pr(X = 0) \\ &= 1 \times p + 0 \times q \\ &= p\end{aligned}$$

$$\begin{aligned}E(X^2) &= 1^2 \times \Pr(X = 1) + 0^2 \times \Pr(X = 0) \\ &= 1 \times p + 0 \times q \\ &= p\end{aligned}$$

$$\begin{aligned}\text{Var}(X) &= E(X^2) - [E(X)]^2 \\ &= p - p^2 \\ &= p(1 - p) \\ &= pq\end{aligned}$$

Bernoulli-jakauma

Odotusarvon ja varianssin ominaisuuksia

- Olkoon

$$X \sim \text{Bernoulli}(p)$$

- Bernoulli-jakauman odotusarvo

$$E(X) = p$$

yhtyy tapahtuman A todennäköisyyteen $\Pr(A) = p$.

- Bernoulli-jakauman varianssi

$$\text{Var}(X) = pq = p(1 - p) = p - p^2$$

saavuttaa maksiminsa

$$1/4$$

kun $p = q = 1/2$.

Bernoulli-jakauma

Pistetodennäköisyysfunktion kuvaaja

- Kuva oikealla esittää Bernoulli-jakauman

Bernoulli(0.8)

pistetodennäköisyysfunktiota

$$f(x) = p^x q^{1-x}$$

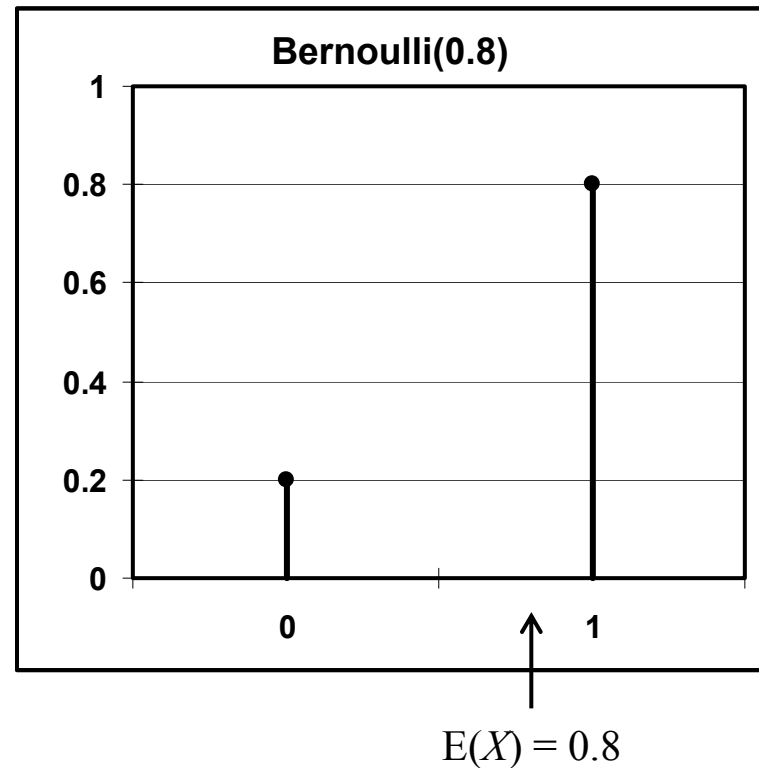
$$p = 0.8, q = 1 - p$$

pisteissä

$$x = 0, 1$$

- Jakauman *odotusarvo*:

$$E(X) = p = 0.8$$

Bernoulli-jakauma

Bernoulli-jakaumaa noudattavien satunnaismuuttujien summan jakauma 1/2

- Olkoot

$$X_1, X_2, \dots, X_n$$

riippumattomia satunnaismuuttujia, jotka noudattavat *samaa Bernoulli-jakaumaa* parametrinaan p :

$$X_1, X_2, \dots, X_n \perp$$

$$X_i \sim \text{Bernoulli}(p), i = 1, 2, \dots, n$$

- Tällöin satunnaismuuttujien X_1, X_2, \dots, X_n **summa**

$$Y = X_1 + X_2 + \dots + X_n$$

noudattaa binomijakaumaa parametrein n ja p :

$$Y \sim \text{Bin}(n, p)$$

Bernoulli-jakauma

Bernoulli-jakaumaa noudattavien satunnaismuuttujien summan jakauma 2/2

- Tulos perustellaan luvussa **Satunnaismuuttujien muunnosten jakaumat**.
- Huomautuksia:
 - Kaikilla Bernoulli-jakaumilla on oltava *sama* tapahtuman A todennäköisyyttä kuvaava parametri p .
 - Tarkoitamme *satunnaismuuttujien riippumattomuudella* sitä, että yhdenkään satunnaismuuttujan saamat arvot eivät riipu siitä, mitä arvoja muut satunnaismuuttujat saavat; käsite täsmennetään luvussa **Moniulotteiset satunnaismuuttujat ja jakaumat**.

- Toistetaan *toisistaan riippumatta samaa Bernoulli-koetta* ja tarkastellaan tapahtuman A sattumista toistojen aikana:
 - (i) **Binomijakauma** saadaan määrämällä todennäköisyys sille, että tapahtuma A sattuu x kertaa, kun koetta toistetaan n kertaa, jossa n on kiinteä, etukäteen päätetty luku.
 - (ii) **Geometrinen jakauma** saadaan määrämällä todennäköisyys sille, että tapahtuma A sattuu ensimmäisen kerran x . koetoistossa.
 - (iii) **Negatiivinen binomijakauma** saadaan määrämällä todennäköisyys sille, että tapahtuma A sattuu r . kerran x . koetoistossa.

Bernoulli-jakauma

Bernoulli-kokeet ja

diskreetit todennäköisyysjakaumat 2/2

- **Poisson-jakauma** voidaan johtaa binomijakauman raja-arvona, kun koetoistojen lukumäärän annetaan tiettyjen ehtojen vallitessa kasvaa rajatta.

Poisson-jakauma kuvaa *harvinaisten* tapahtumien todennäköisyyksiä *pitkissä* toistokoesarjoissa.

Diskreettejä jakaumia

Diskreetti tasainen jakauma

Bernoulli-jakauma

>> Binomijakauma

Geometrinen jakauma

Negatiivinen binomijakauma

Hypergeometrinen jakauma

Poisson-jakauma

Binomijakauma

Binomijakauma ja sen pistetodennäköisyysfunktio 1/3

- Toistetaan *samaa* Bernoulli-koetta n kertaa, jossa n on kiinteä, etukäteen päätetty luku.
- Oletetaan, että koetoistot ovat *riippumattomia*.
- Tarkastellaan otosavaruuden S tapahtuman A sattumista koetoistojen aikana.
- Oletetaan, että

$$\Pr(A) = p$$

$$\Pr(A^c) = 1 - \Pr(A) = 1 - p = q$$

- Määritellään *diskreetti satunnaismuuttuja* X :

$X =$ Tapahtuman A esiintymisten lukumäärä
 n -kertaisessa Bernoulli-kokeessa

Binomijakauma

Binomijakauma ja sen pistetodennäköisyysfunktio 2/3

- Satunnaismuuttujan X **pistetodennäköisyysfunktio** on

$$f(x) = \Pr(X = x) = \binom{n}{x} p^x q^{n-x}, \quad 0 < p < 1, q = 1 - p$$

$$x = 0, 1, 2, \dots, n$$

- Sanomme, että satunnaismuuttuja X noudattaa **binomijakaumaa parametrein n ja p** .
- Merkintä:

$$X \sim \text{Bin}(n, p)$$

Binomijakauma

Binomijakauma ja sen pistetodennäköisyysfunktio 3/3

- Huomautus:

Funktio $f(x)$ määrittelee todennäköisyysjakauman, koska *binomikaavan* mukaan

$$\sum_{x=0}^n f(x) = \sum_{x=0}^n \binom{n}{x} p^x q^{n-x} = (p+q)^n = 1^n = 1$$

Siten binomijakauman *pistetodennäköisyydet*

$$p_x = f(x) = \binom{n}{x} p^x q^{n-x}, \quad x = 0, 1, 2, \dots, n$$

toteuttavat yhtälön

$$p_0 + p_1 + p_2 + \dots + p_n = \sum_{x=0}^n \binom{n}{x} p^x q^{n-x} = 1$$

Binomijakauma

Pistetodennäköisyysfunktion johto 1/2

- Toistetaan *samaa* Bernoulli-koetta n kertaa.
- Oletetaan, että koetoistot ovat *riippumattomia* ja tarkastellaan tapahtuman A sattumista koetoistojen aikana.
- Oletetaan, että toistokoesarjan tuloksena saadaan tapahtumajono

$$A A A^c A A^c \dots A$$

jossa on x kpl tapahtumia A ja $(n - x)$ kpl tapahtumia A^c .

- Koska

$$\Pr(A) = p$$

$$\Pr(A^c) = 1 - \Pr(A) = 1 - p = q$$

tarkasteltavan tapahtumajonon todennäköisyydeksi saadaan *riippumattomien tapahtumien tulosäännön* nojalla

$$ppqpq \dots p = p^x q^{n-x}$$

Binomijakauma

Pistetodennäköisyysfunktion johto 2/2

- *Erilaisia* jonoja, joissa on x kpl tapahtumia A ja $(n - x)$ kpl tapahtumia A^c , on

$$\binom{n}{x} \text{ kpl}$$

- *Erilaiset* tapahtumajonot ovat *toisensa poissulkevia*.
- *Toisensa poissulkevien tapahtumien yhteenlaskusäännön* mukaan todennäköisyys saada sellainen jono, jossa on x kpl tapahtumia A ja $(n - x)$ kpl tapahtumia A^c saadaan laskemalla *erilaisten* tällaisten jonojen todennäköisyydet yhteen.
- Siten kysytyksi todennäköisyydeksi saadaan

$$f(x) = \binom{n}{x} p^x q^{n-x}, \quad q = 1 - p$$
$$x = 0, 1, 2, \dots, n$$

Binomijakauma

Odotusarvo, varianssi ja standardipoikkeama

- Olkoon

$$X \sim \text{Bin}(n, p)$$

- **Odotusarvo:**

$$E(X) = np$$

- **Varianssi ja standardipoikkeama:**

$$\text{Var}(X) = D^2(X) = npq$$

$$D(X) = \sqrt{npq}$$

Binomijakauma

Odotusarvon johto 1/2

- Olkoon

$$X \sim \text{Bin}(n, p)$$

- Tällöin

$$\begin{aligned} E(X) &= \sum_{x=0}^n x f(x) = \sum_{x=0}^n x \frac{n!}{x!(n-x)!} p^x (1-p)^{n-x} \\ &= \sum_{x=1}^n x \frac{n!}{x!(n-x)!} p^x (1-p)^{n-x} \\ &= \sum_{x=1}^n \frac{n!}{(x-1)!(n-x)!} p^x (1-p)^{n-x} \\ &= np \sum_{x=1}^n \frac{(n-1)!}{(x-1)!(n-x)!} p^{x-1} (1-p)^{n-x} \\ &= np \end{aligned}$$

Binomijakauma

Odotusarvon johto 2/2

- Kalvon 1/2 yhtälöketjun viimeinen yhtälö perustuu siihen, että

$$\begin{aligned} \sum_{x=1}^n \frac{(n-1)!}{(x-1)!(n-x)!} p^{x-1} (1-p)^{n-x} \\ = \sum_{x=0}^{n-1} \frac{(n-1)!}{x!(n-1-x)!} p^x (1-p)^{n-1-x} = 1 \end{aligned}$$

- Tämä seuraa siitä, että jälkimmäisessä summassa lasketaan yhteen *kaikki* binomijakauman

$$\text{Bin}(n-1, p)$$

pistetodennäköisyydet

$$f(x) = \frac{(n-1)!}{x!(n-1-x)!} p^x (1-p)^{n-1-x}, \quad x = 0, 1, 2, \dots, n-1$$

Binomijakauma

Odotusarvon ja varianssin ominaisuuksia

- Olkoon

$$X \sim \text{Bin}(n, p)$$

- Binomijakauman odotusarvo

$$E(X) = np$$

on suoraan verrannollinen sekä toistokeiden lukumäärään n että tapahtuman A todennäköisyyteen $\Pr(A) = p$.

- Binomijakauman varianssi

$$\text{Var}(X) = npq = np(1 - p)$$

saavuttaa maksiminsa

$$n/4$$

kun $p = q = 1/2$.

Binomijakauma

Pistetodennäköisyysfunktion kuvaaja

- Kuva oikealla esittää Binomijakauman

Bin(12, 1/3)

pistetodennäköisyysfunktiota

$$f(x) = \binom{n}{x} p^x q^{n-x}$$

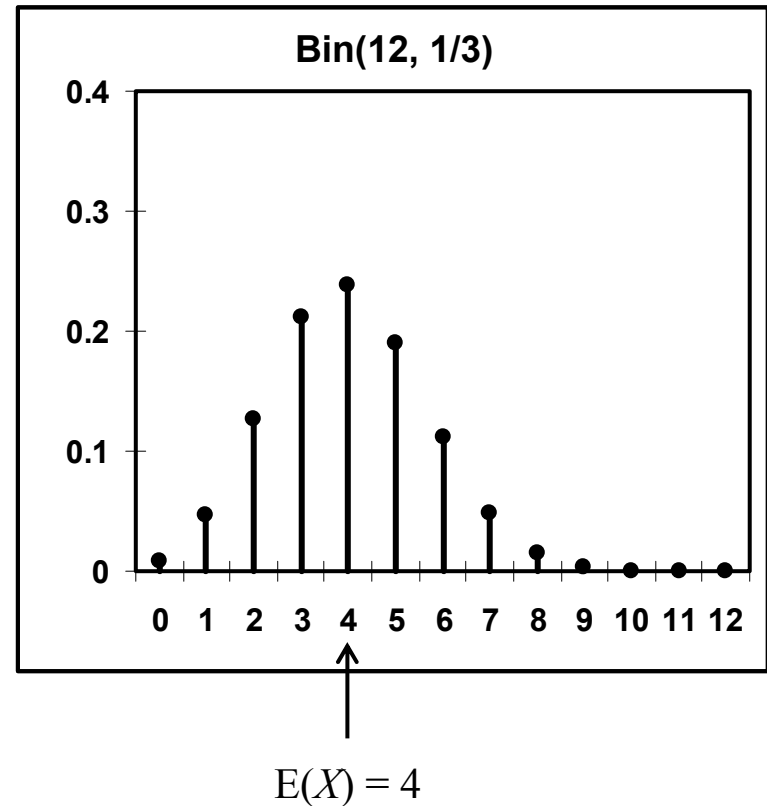
$$n = 12, p = 1/3, q = 1 - p$$

pisteissä

$$x = 0, 1, 2, \dots, 12$$

- Jakauman *odotusarvo*:

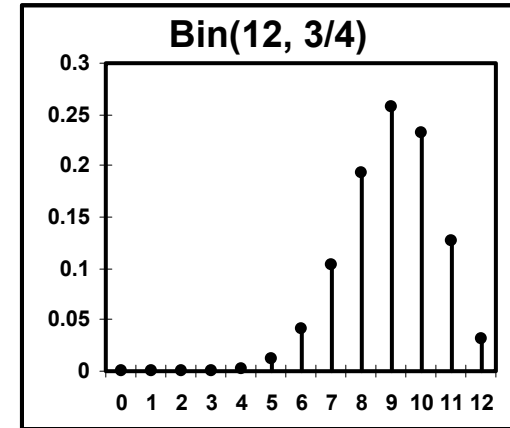
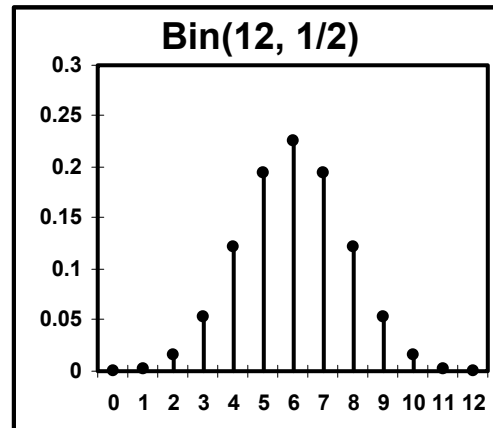
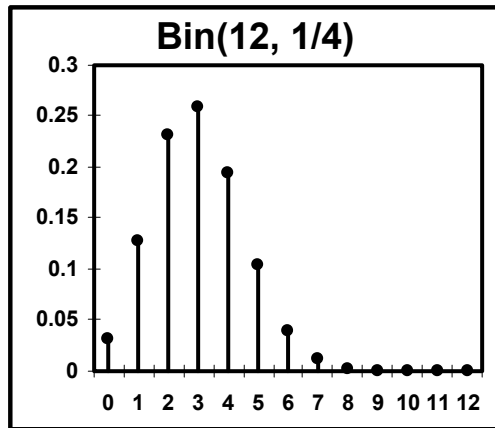
$$E(X) = np = 4$$

Binomijakauma

Pistetodennäköisyysfunktion kuvaaja:

Tapaukset $p < 1/2$, $p = 1/2$, $p > 1/2$

- $p < 1/2$: Binomijakauma on *vino oikealle*.
- $p = 1/2$: Binomijakauma on *symmetrinen*.
- $p > 1/2$: Binomijakauma on *vino vasemmalle*.

Binomijakauma

Binomijakauma ja Bernoulli-jakauma 1/3

- Toistetaan *samaa* Bernoulli-koetta n kertaa, jossa n on *kiinteä, etukäteen päätetty* luku.
- Oletetaan, että koetoistot ovat *riippumattomia* ja tarkastellaan tapahtuman A sattumista koetoistojen aikana.
- Oletetaan, että

$$\Pr(A) = p$$

$$\Pr(A^c) = 1 - p = q$$

Binomijakauma

Binomijakauma ja Bernoulli-jakauma 2/3

- Määritellään *diskreetit satunnaismuuttujat* $X_i, i = 1, 2, \dots, n$:

$$X_i = \begin{cases} 1, & \text{jos } A \text{ tapahtuu kokeessa } i \\ 0, & \text{jos } A \text{ ei tapahdu kokeessa } i \end{cases}$$

- Tällöin

$$X_i \sim \text{Bernoulli}(p), i = 1, 2, \dots, n.$$

- Määritellään *diskreetti satunnaismuuttuja* X :

$X =$ Tapahtuman A esiintymisten lukumäärä
 n -kertaisessa Bernoulli-kokeessa

- Tällöin

$$X \sim \text{Bin}(n, p)$$

Binomijakauma

Binomijakauma ja Bernoulli-jakauma 3/3

- Selvästi

$$X = \sum_{i=1}^n X_i$$

koska luku 1 esiintyy summassa $\sum X_i$ *täsmälleen* yhtä monta kertaa kuin tapahtuma A sattuu n :n koetoiston aikana.

- Tämä merkitsee sitä, että *binomijakautunut satunnaismuuttuja* voidaan aina esittää *riippumattomien Bernoullijakautuneiden satunnaismuuttujien summana*.
- Huomautus:
Binomi- ja Bernoulli-jakauman yhteyttä voidaan käyttää apuna binomijakauman *odotusarvon* ja *varianssin* määrittämisessä; ks. >.

Binomijakauma

Binomijakauman odotusarvon ja varianssin johto sekä Bernoulli-jakauma 1/2

- Olkoot $X_i, i = 1, 2, \dots, n$ riippumattomia satunnaismuuttujia, jotka noudattavat samaa Bernoulli-jakaumaa parametrinaan p :

$$X_1, X_2, \dots, X_n \perp$$

$$X_i \sim \text{Bernoulli}(p), i = 1, 2, \dots, n$$

- Olkoon

$$X = \sum_{i=1}^n X_i$$

- Tällöin

$$X \sim \text{Bin}(n, p)$$

- Huomautus:

Tarkoitamme *satunnaismuuttujien riippumattomuudella* sitä, että yhdenkään satunnaismuuttujan saamat arvot eivät riipu siitä, mitä arvoja muut satunnaismuuttujat saavat; käsite täsmennetään luvussa **Moniulotteiset satunnaismuuttujat ja jakaumat**.

Binomijakauma

Binomijakauman odotusarvon ja varianssin johto sekä Bernoulli-jakauma 2/2

- Satunnaismuuttujan $X = \sum X_i$ odotusarvo on

$$E(X) = E\left(\sum_{i=1}^n X_i\right) = \sum_{i=1}^n E(X_i) = \sum_{i=1}^n p = np$$

koska *satunnaismuuttujien summan odotusarvo on satunnaismuuttujien odotusarvojen summa.*

- Satunnaismuuttujan $X = \sum X_i$ varianssi on

$$D^2(X) = D^2\left(\sum_{i=1}^n X_i\right) = \sum_{i=1}^n D^2(X_i) = \sum_{i=1}^n pq = npq$$

koska *riippumattomien satunnaismuuttujien summan varianssi on satunnaismuuttujien varianssien summa.*

Binomijakauma

Binomijakaumaa noudattavien satunnaismuuttujien summan jakauma 1/2

- Olkoot

$$X_1, X_2, \dots, X_k$$

riippumattomia satunnaismuuttujia, jotka noudattavat *binomijakaumia* parametrein $(n_1, p), (n_2, p), \dots, (n_k, p)$:

$$X_1, X_2, \dots, X_k \perp$$

$$X_i \sim \text{Bin}(n_i, p), i = 1, 2, \dots, k$$

- Tällöin satunnaismuuttujien X_1, X_2, \dots, X_k **summa**

$$Y = X_1 + X_2 + \dots + X_k$$

noudattaa binomijakaumaa parametrein

$n_1 + n_2 + \dots + n_k$ ja p :

$$Y \sim \text{Bin}(n_1 + n_2 + \dots + n_k, p)$$

Binomijakauma

Binomijakaumaa noudattavien satunnaismuuttujien summan jakauma 2/2

- Tulos perustellaan luvussa **Satunnaismuuttujien muunnosten jakaumat**.
- Huomautuksia:
 - Kaikilla binomijakaumilla on oltava *sama* tapahtuman A todennäköisyyttä kuvaava parametri p , mutta sen sijaan toistokokeiden lukumäärää kuvaava parametri saa vaihdella jakaumasta toiseen.
 - Tarkoitamme *satunnaismuuttujien riippumattomuudella* sitä, että yhdenkään satunnaismuuttujan saamat arvot eivät riipu siitä, mitä arvoja muut satunnaismuuttujat saavat; käsite täsmennetään luvussa **Moniulotteiset satunnaismuuttujat ja jakaumat**.

Binomijakauma

Binomijakauma ja otanta takaisinpanolla 1/5

- Olkoon perusjoukon S alkioden lukumäärä

$$n(S) = N$$

- *Poimitaan perusjoukosta S satunnaisesti osajoukko B , jonka alkioden lukumäärä on*

$$n(B) = n$$

käyttämällä poiminnassa otantaa takaisinpanolla.

Binomijakauma ja otanta takaisinpanolla 2/5

- **Otanta takaisinpanolla:**
 - (i) Poimitaan alkiot perusjoukosta S osajoukkoon B yksi kerrallaan *arpomalla*.
 - (ii) Jokainen poimittu alkio **palautetaan** ennen seuraavan alkion arpomista *takaisin* perusjoukkoon S .
 - (iii) *Jokaisella perusjoukon S alkiolla on jokaisessa arvonnassa sama todennäköisyys*
 $1/N$
tulla poimituksi osajoukkoon B .
- Osajoukko B muodostaa **yksinkertaisen satunnaisotoksen** perusjoukosta S .

Binomijakauma

Binomijakauma ja otanta takaisinpanolla 3/5

- Otannassa takaisinpanolla arvonta voidaan toteuttaa seuraavalla tavalla:
 - (1) Pannaan *uurnaan* jokaista perusjoukon S alkiota vastaava arpalippu.
 - (2) *Sekoitetaan* arvat huolellisesti.
 - (3) *Nostetaan* urnasta arpalippu, jota vastaava alkio valitaan otokseen B .
 - (4) **Palautetaan** nostettu arpalippu urnaan.
 - (5) Palataan vaiheeseen (2), kunnes haluttu otoskoko n on saavutettu.

Binomijakauma ja otanta takaisinpanolla 4/5

- Huomautuksia otannasta takaisinpanolla:
 - (i) Jokaisen perusjoukon S alkion todennäköisyys tulla valituksi otokseen säilyy samana koko poiminnan ajan.
 - (ii) Jokaisella perusjoukon S samankokoisella osajoukolla on sama todennäköisyys tulla valituksi otokseksi.
 - (iii) Sama perusjoukon S alkio voi tulla valituksi useita kertoja otokseen.

Binomijakauma

Binomijakauma ja otanta takaisinpanolla 5/5

- Olkoon A perusjoukon osajoukko, jonka alkioden lukumäärä on

$$n(A) = r$$

- Tällöin todennäköisyys poimia alkio joukosta A on

$$\Pr(A) = p = \frac{r}{N}$$

- Otannassa takaisinpanolla otokseen poimittujen A -tyyppisten alkioden lukumäärä X on diskreetti satunnaismuuttuja, joka noudattaa *binomijakaumaa parametrein* n ja p :

$$X \sim \text{Bin}(n, p)$$

Diskreettejä jakaumia

Diskreetti tasainen jakauma

Bernoulli-jakauma

Binomijakauma

>> Geometrinen jakauma

Negatiivinen binomijakauma

Hypergeometrinen jakauma

Poisson-jakauma

Geometrinen jakauma

Geometrinen jakauma ja sen pistetodennäköisyysfunktio 1/2

- Toistetaan *samaa* Bernoulli-koetta.
- Oletetaan, että koetoistot ovat *riippumattomia*.
- Tarkastellaan otosavaruuden S tapahtuman A sattumista koetoistojen aikana.

- Oletetaan, että

$$\Pr(A) = p$$

$$\Pr(A^c) = 1 - \Pr(A) = 1 - p = q$$

- Määritellään *diskreetti satunnaismuuttuja* X :

X = Tehtyjen Bernoulli-kokeiden lukumäärä,
kun A sattuu *ensimmäisen* kerran

Geometrinen jakauma

Geometrinen jakauma ja sen pistetodennäköisyysfunktio 2/2

- Satunnaismuuttujan X **pistetodennäköisyysfunktio** on

$$f(x) = \Pr(X = x) = q^{x-1} p, \quad 0 < p < 1, \quad q = 1 - p$$
$$x = 1, 2, 3, \dots$$

- Sanomme, että satunnaismuuttuja X noudattaa **geometrinen jakaumaa parametrinaan p** .
- Merkintä:

$$X \sim \text{Geom}(p)$$

- Huomautus:

Funktio $f(x)$ määrittelee todennäköisyysjakauman, koska *geometrisen sarjan summan kaavan* mukaan

$$\sum_{x=1}^{\infty} f(x) = \sum_{x=1}^{\infty} q^{x-1} p = p \sum_{x=0}^{\infty} q^x = p \frac{1}{1-q} = p \frac{1}{p} = 1$$

Pistetodennäköisyysfunktion johto 1/2

- Toistetaan *samaa* Bernoulli-koetta.
- Oletetaan, että koetoistot ovat *riippumattomia* ja tarkastellaan tapahtuman A sattumista koetoistojen aikana.
- Tarkastellaan toistokoesarjaa, jossa tapahtuma A sattuu ensimmäisen kerran x :nessä kokeessa.
- Toistokoesarjan tuloksena on tällöin ollut tapahtumajono

$$A^c A^c A^c \dots A^c A$$

jossa on $(x - 1)$ kpl tapahtumia A^c ja jossa tapahtuma A on *viimeisenä*.

Pistetodennäköisyysfunktion johto 2/2

- Koska

$$\Pr(A) = p$$

$$\Pr(A^c) = 1 - \Pr(A) = 1 - p = q$$

tarkasteltavan tapahtumajonon todennäköisyydeksi saadaan *riippumattomien tapahtumien tulosäännön* nojalla

$$qqq \cdots qp = q^{x-1} p$$

$$x = 1, 2, 3, \dots$$

mikä on kysytty todennäköisyys.

Geometrinen jakauma

Odotusarvo, varianssi ja standardipoikkeama

- Olkoon

$$X \sim \text{Geom}(p)$$

- **Odotusarvo:**

$$E(X) = \frac{1}{p}$$

- **Varianssi ja standardipoikkeama:**

$$\text{Var}(X) = D^2(X) = \frac{q}{p^2}$$

$$D(X) = \frac{\sqrt{q}}{p}$$

Geometrisen jakauma

Odotusarvon johto 1/4

- Olkoon

$$X \sim \text{Geom}(p)$$

- Satunnaismuuttujan X pistetodennäköisyysfunktio on

$$f(x) = q^{x-1} p, \quad q = 1 - p$$
$$x = 1, 2, 3, \dots$$

- Pistetodennäköisyyksien $f(x)$, $x = 1, 2, 3, \dots$ summa on

$$S(p) = \sum_{x=1}^{\infty} f(x) = \sum_{x=1}^{\infty} (1-p)^{x-1} p = 1$$

- Satunnaismuuttujan X odotusarvo on

$$E(X) = \sum_{x=1}^{\infty} x f(x) = \sum_{x=1}^{\infty} x (1-p)^{x-1} p$$

Odotusarvon johto 2/4

- Summan $S(p)$ derivaatta muuttujan p suhteen on

$$\begin{aligned}\frac{\partial S(p)}{\partial p} &= \sum_{x=1}^{\infty} \left[-(x-1)(1-p)^{x-2} p + (1-p)^{x-1} \right] \\ &= -\sum_{x=1}^{\infty} x(1-p)^{x-2} p \\ &\quad + \sum_{x=1}^{\infty} (1-p)^{x-2} p + \sum_{x=1}^{\infty} (1-p)^{x-1} \\ &= -\frac{1}{1-p} \sum_{x=1}^{\infty} x(1-p)^{x-1} p \\ &\quad + \frac{1}{1-p} \sum_{x=1}^{\infty} (1-p)^{x-1} p + \frac{1}{p} \sum_{x=1}^{\infty} (1-p)^{x-1} p\end{aligned}$$

Geometrinen jakauma

Odotusarvon johto 3/4

- Ottamalla huomioon yhtälöt

$$\sum_{x=1}^{\infty} (1-p)^{x-1} p = S(p) = 1$$

$$\sum_{x=1}^{\infty} x(1-p)^{x-1} p = E(X)$$

saadaan yhtälö

$$\begin{aligned} \frac{\partial S(p)}{\partial p} &= -\frac{1}{1-p} E(X) + \frac{1}{1-p} + \frac{1}{p} \\ &= -\frac{1}{1-p} E(X) + \frac{1}{p(1-p)} \\ &= 0 \end{aligned}$$

Geometrinen jakauma

Odotusarvon johto 4/4

- Geometrisen jakauman odotusarvo $E(x)$ toteuttaa siis yhtälön

$$-\frac{1}{1-p}E(X) + \frac{1}{p(1-p)} = 0$$

- Siten *geometrisen jakauman odotusarvo* on

$$E(X) = \frac{1}{p}$$

Odotusarvon ominaisuuksia

- Olkoon

$$X \sim \text{Geom}(p)$$

- Geometrisen jakauman odotusarvo

$$E(X) = \frac{1}{p}$$

on kääntäen verrannollinen tapahtuman A todennäköisyyteen $\Pr(A) = p$.

- Siten tapahtumaa A saa odottaa keskimäärin sitä *kauemmin* mitä *pienempi* on tapahtuman A todennäköisyys.

Geometrisen jakauma

Pistetodennäköisyysfunktion kuvaaja

- Kuva oikealla esittää geometrisen jakauman $\text{Geom}(1/3)$ pistetodennäköisyysfunktiota

$$f(x) = q^{x-1} p$$

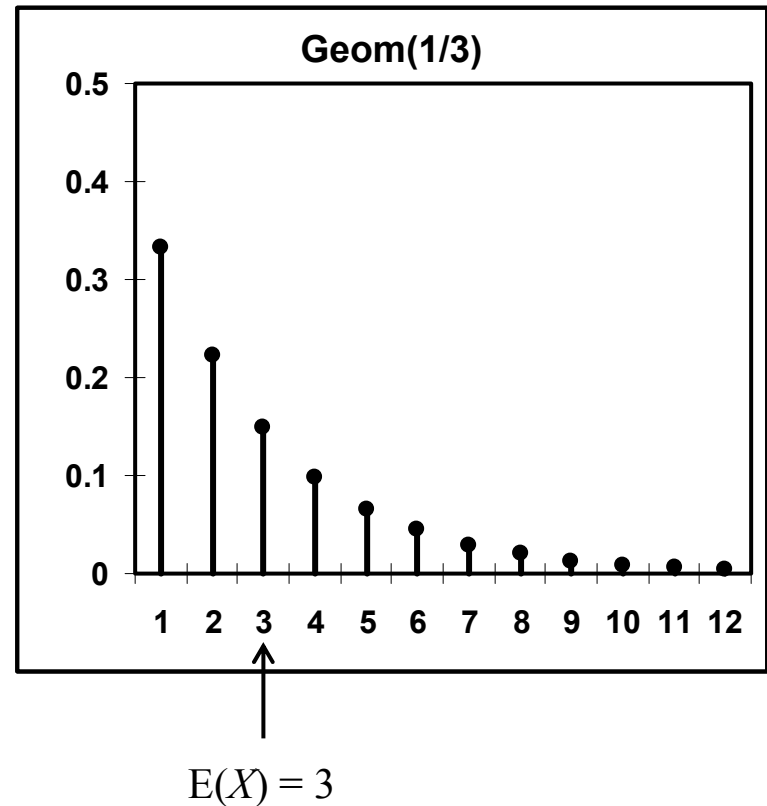
$$p = 1/3, q = 1 - p$$

pisteissä

$$x = 1, 2, \dots, 12$$

- Jakauman *odotusarvo*:

$$E(X) = \frac{1}{p} = 3$$

Geometrisen jakauman unohtamisominaisuus

- Olkoon

$$X \sim \text{Geom}(p)$$

- Tällöin

$$\Pr(X \geq a + b \mid X \geq a) = \Pr(X \geq 1 + b)$$

- Siten geometrisella jakaumalla on seuraava *unohtamisominaisuus*:

Se, että tapahtuman A sattumista on jouduttu odottamaan a koetoistoa, *ei vaikuta* todennäköisyyteen joutua odottamaan b koetoistoa lisää.

Diskreettejä jakaumia

Diskreetti tasainen jakauma

Bernoulli-jakauma

Binomijakauma

Geometrinen jakauma

>> Negatiivinen binomijakauma

Hypergeometrinen jakauma

Poisson-jakauma

Negatiivinen binomijakauma

Negatiivinen binomijakauma ja sen pistetodennäköisyysfunktio 1/2

- Toistetaan *samaa* Bernoulli-koetta.
- Oletetaan, että koetoistot ovat *riippumattomia*.
- Tarkastellaan otosavaruuden S tapahtuman A sattumista koetoistojen aikana.

- Oletetaan, että

$$\Pr(A) = p$$

$$\Pr(A^c) = 1 - \Pr(A) = 1 - p = q$$

- Määritellään *diskreetti satunnaismuuttuja* X :

X = Tehtyjen Bernoulli-kokeiden lukumäärä,
kun A sattuu r . kerran

Negatiivinen binomijakauma

Negatiivinen binomijakauma ja sen pistetodennäköisyysfunktio 2/2

- Satunnaismuuttujan X **pistetodennäköisyysfunktio** on

$$f(x) = \Pr(X = x) = \binom{x-1}{r-1} q^{x-r} p^r, \quad 0 < p < 1, \quad q = 1 - p$$

$$r = 1, 2, 3, \dots; \quad x = r, r + 1, r + 2, \dots$$

- Sanomme, että satunnaismuuttuja X noudattaa **negatiivista binomijakaumaa parametrein r ja p** .
- Merkintä:

$$X \sim \text{NegBin}(r, p)$$

Negatiivinen binomijakauma

Pistetodennäköisyysfunktion johto 1/3

- Toistetaan *samaa* Bernoulli-koetta.
- Oletetaan, että koetoistot ovat *riippumattomia* ja tarkastellaan tapahtuman A sattumista koetoistojen aikana.
- Tarkastellaan toistokoesarjaa, jossa tapahtuma A sattuu r . kerran x . kokeessa.
- Olkoon toistokoesarjan tuloksena ollut tapahtumajono

$$A A A^c A A^c \dots A^c A$$

jossa on r kpl tapahtumia A ja $(x - r)$ kpl tapahtumia A^c ja jossa tapahtuma A on *viimeisenä*.

Negatiivinen binomijakauma

Pistetodennäköisyysfunktion johto 2/3

- Koska

$$\Pr(A) = p$$

$$\Pr(A^c) = 1 - \Pr(A) = 1 - p = q$$

tarkasteltavan tapahtumajonon todennäköisyydeksi saadaan *riippumattomien tapahtumien tulosäännön* nojalla

$$ppqpq \cdots qp = q^{x-r} p^r$$

- *Erilaisten* sellaisten jonojen, joissa on r kpl tapahtumia A ja $(x - r)$ kpl tapahtumia A^c ja joissa A on *viimeisenä*, lukumäärä on

$$\binom{x-1}{r-1}$$

Negatiivinen binomijakauma

Pistetodennäköisyysfunktion johto 3/3

- *Erilaiset* tapahtumajonot ovat *toisensa poissulkevia*.
- *Toisensa poissulkevien tapahtumien yhteenlaskusäännön* mukaan todennäköisyys saada sellainen jono, jossa on r kpl tapahtumia A ja $(x - r)$ kpl tapahtumia A^c ja jossa tapahtuma A on *viimeisenä*, saadaan laskemalla *erilaisten* tällaisten jonojen todennäköisyydet yhteen.
- Koska ko. jonojen lukumäärä on

$$\binom{x-1}{r-1}$$

saadaan kysytyksi todennäköisyydeksi

$$f(x) = \binom{x-1}{r-1} q^{x-r} p^r, \quad q = 1 - p$$

$$r = 1, 2, 3, \dots; \quad x = r, r + 1, r + 2, \dots$$

Negatiivinen binomijakauma

Odotusarvo, varianssi ja standardipoikkeama

- Olkoon

$$X \sim \text{NegBin}(r, p)$$

- **Odotusarvo:**

$$E(X) = \frac{r}{p}$$

- **Varianssi ja standardipoikkeama:**

$$\text{Var}(X) = D^2(X) = \frac{rq}{p^2}$$

$$D(X) = \frac{\sqrt{rq}}{p}$$

Negatiivinen binomijakauma

Odotusarvon johto 1/4

- Olkoon

$$X \sim \text{NegBin}(r, p)$$

- Satunnaismuuttujan X pistetodennäköisyysfunktio on

$$f(x) = \binom{x-1}{r-1} q^{x-r} p^r, \quad q = 1 - p$$

$$x = r, r+1, r+2, \dots$$

- Pistetodennäköisyyksien $f(x)$, $x = r, r+1, r+2, \dots$ summa on

$$S(p) = \sum_{x=r}^{\infty} f(x) = \sum_{x=r}^{\infty} \binom{x-1}{r-1} (1-p)^{x-r} p^r = 1$$

- Satunnaismuuttujan X odotusarvo on

$$E(X) = \sum_{x=r}^{\infty} x f(x) = \sum_{x=r}^{\infty} x \binom{x-1}{r-1} (1-p)^{x-r} p^r$$

Negatiivinen binomijakauma

Odotusarvon johto 2/4

- Summan $S(p)$ derivaatta muuttujan p suhteen on

$$\begin{aligned}\frac{\partial S(p)}{\partial p} &= \sum_{x=r}^{\infty} \left[-(x-r) \binom{x-1}{r-1} (1-p)^{x-r-1} p^r + r \binom{x-1}{r-1} (1-p)^{x-r} p^{r-1} \right] \\ &= - \sum_{x=r}^{\infty} x \binom{x-1}{r-1} (1-p)^{x-r-1} p^r \\ &\quad + r \sum_{x=r}^{\infty} \binom{x-1}{r-1} (1-p)^{x-r-1} p^r + r \sum_{x=r}^{\infty} \binom{x-1}{r-1} (1-p)^{x-r} p^{r-1} \\ &= - \frac{1}{1-p} \sum_{x=r}^{\infty} x \binom{x-1}{r-1} (1-p)^{x-r} p^r \\ &\quad + \frac{r}{1-p} \sum_{x=r}^{\infty} \binom{x-1}{r-1} (1-p)^{x-1} p^r + \frac{r}{p} \sum_{x=r}^{\infty} \binom{x-1}{r-1} (1-p)^{x-r} p^r\end{aligned}$$

Negatiivinen binomijakauma

Odotusarvon johto 3/4

- Ottamalla huomioon yhtälöt

$$\sum_{x=r}^{\infty} \binom{x-1}{r-1} (1-p)^{x-r} p^r = S(p) = 1$$

$$\sum_{x=r}^{\infty} x \binom{x-1}{r-1} (1-p)^{x-r} p^r = E(X)$$

saadaan yhtälö

$$\begin{aligned} \frac{\partial S(p)}{\partial p} &= -\frac{1}{1-p} E(X) + \frac{r}{1-p} + \frac{r}{p} \\ &= -\frac{1}{1-p} E(X) + \frac{r}{p(1-p)} \\ &= 0 \end{aligned}$$

Negatiivinen binomijakauma

Odotusarvon johto 4/4

- Negatiivisen binomijakauman odotusarvo $E(x)$ toteuttaa siis yhtälön

$$-\frac{1}{1-p}E(X) + \frac{r}{p(1-p)} = 0$$

- Siten *negatiivisen binomijakauman odotusarvo* on

$$E(X) = \frac{r}{p}$$

Negatiivinen binomijakauma

Odotusarvon ominaisuuksia

- Olkoon

$$X \sim \text{NegBin}(r, p)$$

- Negatiivisen binomijakauman odotusarvo

$$E(X) = \frac{r}{p}$$

on suoraan verrannollinen lukuun r ja kääntäen verrannollinen tapahtuman A todennäköisyyteen $\Pr(A) = p$.

- Siten r . tapahtumaa A saa odottaa keskimäärin sitä *kauemmin* mitä *suurempi* on r ja mitä *pienempi* on tapahtuman A todennäköisyys.

Negatiivinen binomijakauma

Pistetodennäköisyysfunktion kuvaaja

- Kuva oikealla esittää negatiivisen binomijakauman

$\text{NegBin}(3, 1/3)$

pistetodennäköisyysfunktio

$$f(x) = \binom{x-1}{r-1} q^{x-r} p^r$$

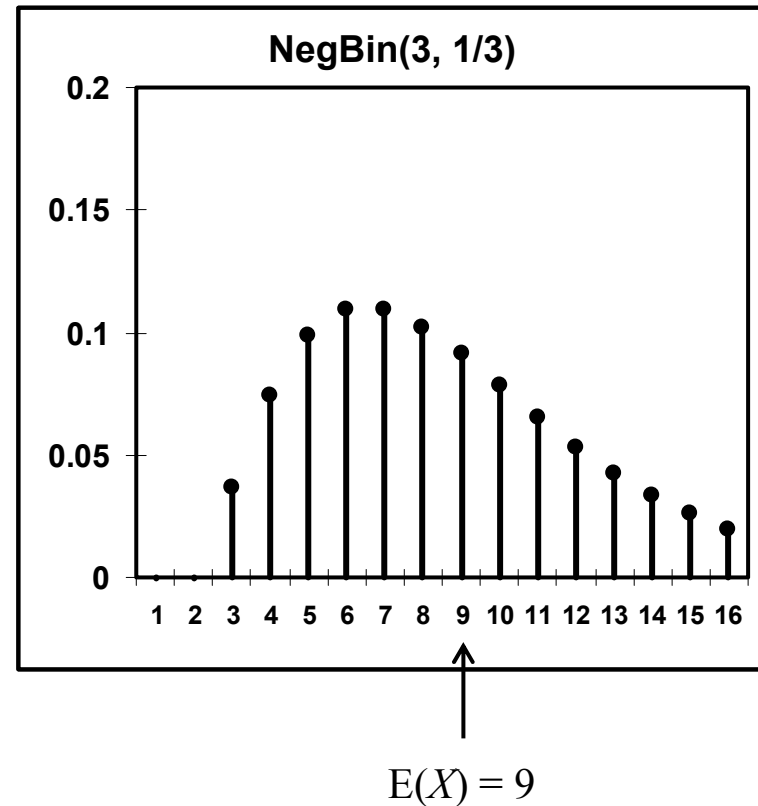
$$r = 3, p = 1/3, q = 1 - p$$

pisteissä

$$x = 3, 4, \dots, 16$$

- Jakauman *odotusarvo*:

$$E(X) = \frac{r}{p} = 9$$

Negatiivinen binomijakauma

Negatiivinen binomijakauma ja geometrinen jakauma

- Olkoon

$$X \sim \text{NegBin}(r, p)$$

- Jos $r = 1$, niin satunnaismuuttuja X noudattaa **geometrinen jakauma** $\text{Geom}(p)$:

$$X \sim \text{Geom}(p)$$

- Geometrinen jakauma on siten negatiivisen binomijakauman *erikoistapaus*.

Diskreettejä jakaumia

Diskreetti tasainen jakauma

Bernoulli-jakauma

Binomijakauma

Geometrinen jakauma

Negatiivinen binomijakauma

>> Hypergeometrinen jakauma

Poisson-jakauma

Hypergeometrinen jakauma

Hypergeometrinen jakauma ja sen pistetodennäköisyysfunktio 1/3

- Olkoon perusjoukon S alkioden lukumäärä

$$n(S) = N$$

- Tarkastellaan perusjoukon S ositusta joukkoihin A ja A^c .
- Oletetaan, että joukossa $A \subset S$ on

$$n(A) = r$$

alkiota.

- Tällöin joukon A komplementissa A^c on

$$n(A^c) = N - r$$

alkiota.

Hypergeometrinen jakauma ja sen pistetodennäköisyysfunktio 2/3

- Poimitaan perusjoukosta S *satunnaisesti* osajoukko B , jonka alkioiden lukumäärä on

$$n(B) = n$$

käyttämällä poiminnassa *otantaa ilman takaisinpanoa*.

- Määritellään *diskreetti satunnaismuuttuja* X :

$X =$ Osajoukkoon B tulleiden A :n alkioiden lukumäärä

Hypergeometrinen jakauma

Hypergeometrinen jakauma ja sen pistetodennäköisyysfunktio 2/2

- Satunnaismuuttujan X **pistetodennäköisyysfunktio** on

$$f(x) = \Pr(X = x) = \frac{\binom{r}{x} \binom{N-r}{n-x}}{\binom{N}{n}}$$

$$\max[0, n - (N - r)] \leq x \leq \min(n, r)$$

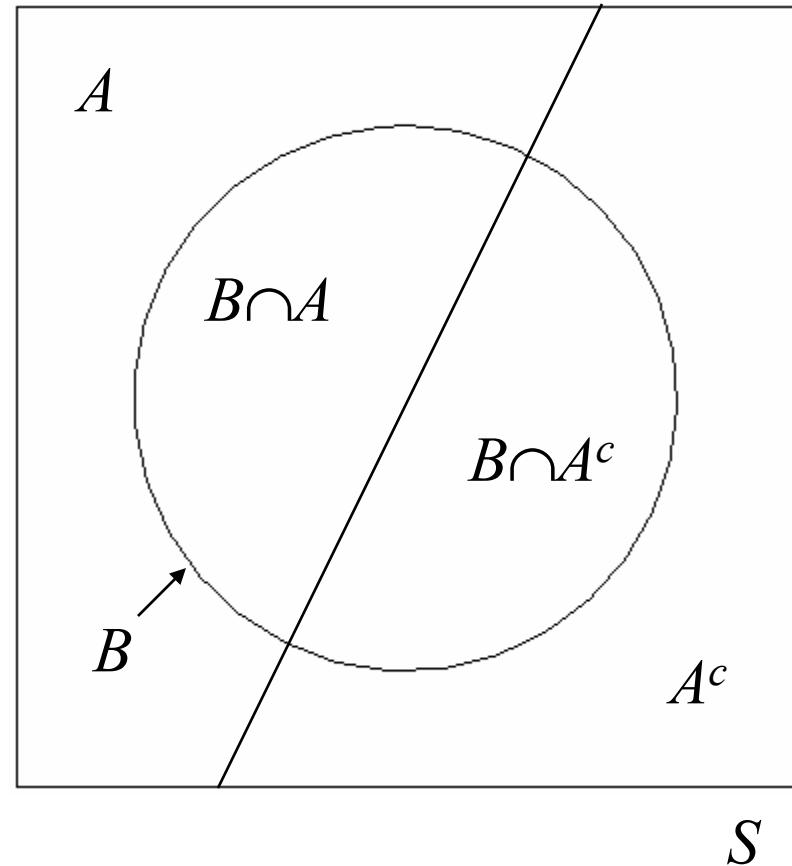
- Sanomme, että satunnaismuuttuja X noudattaa **hypergeometrista jakaumaa parametrein N , r ja n .**
- Merkintä:

$$X \sim \text{HyperGeom}(N, r, n)$$

Hypergeometrinen jakauma

Pistetodennäköisyysfunktion johto 1/4

- Olkoon S otosavaruus ja
 $n(S) = N$
- Olkoon $A \subset S$
- Tällöin $\{A, A^c\}$ on otosavaruuden S ositus.
- Olkoon $n(A) = r$ ja $n(A^c) = N - r$
- Olkoon $B \subset S$ ja $n(B) = n$
- Otosavaruuden S ositus $\{A, A^c\}$ indusoi osituksen joukkoon B :
 $B = (B \cap A) \cup (B \cap A^c)$
- Olkoon
 $n(B \cap A) = x$
 $n(B \cap A^c) = n - x$

Hypergeometrinen jakauma

Pistetodennäköisyysfunktion johto 2/4

- N :n alkion joukosta S voidaan poimia n :n alkion osajoukko B

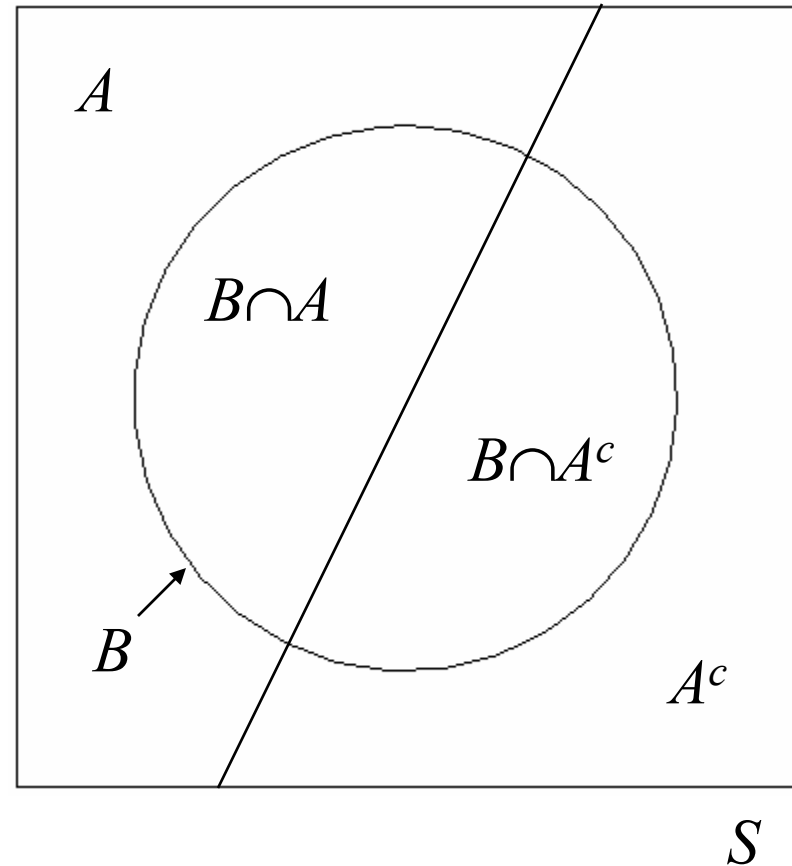
$$\binom{N}{n} \text{ eri tavalla.}$$

- r :n alkion joukosta A voidaan poimia x alkiota

$$\binom{r}{x} \text{ eri tavalla.}$$

- $(N - r)$:n alkion joukosta A^c voidaan poimia $n - x$ alkiota

$$\binom{N - r}{n - x} \text{ eri tavalla.}$$

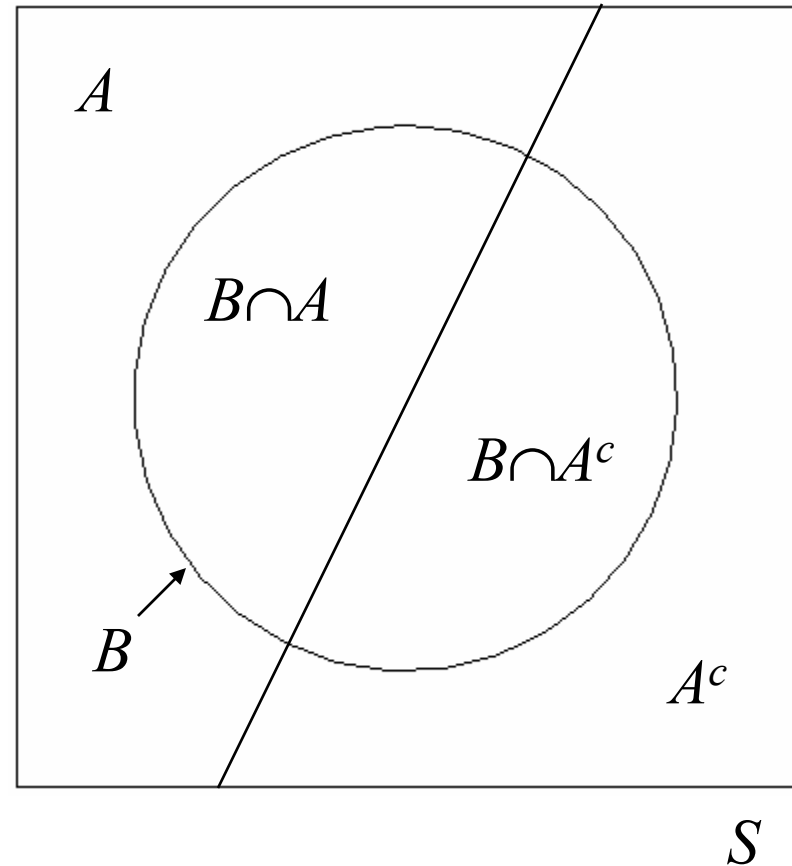
Hypergeometrinen jakauma

Pistetodennäköisyysfunktion johto 3/4

- r :n alkion joukosta A voidaan poimia x alkiota *riippumatta* siitä, mitkä $n - x$ alkiota poimitaan $(N - r)$:n alkion joukosta A^c .
- *Kertolaskuperiaatteen* nojalla n alkiota voidaan poimia joukosta S niin, että saadaan r alkiota joukosta A ja $(N - r)$ alkiota joukosta A^c

$$\binom{r}{x} \binom{N-r}{n-x}$$

eri tavalla.

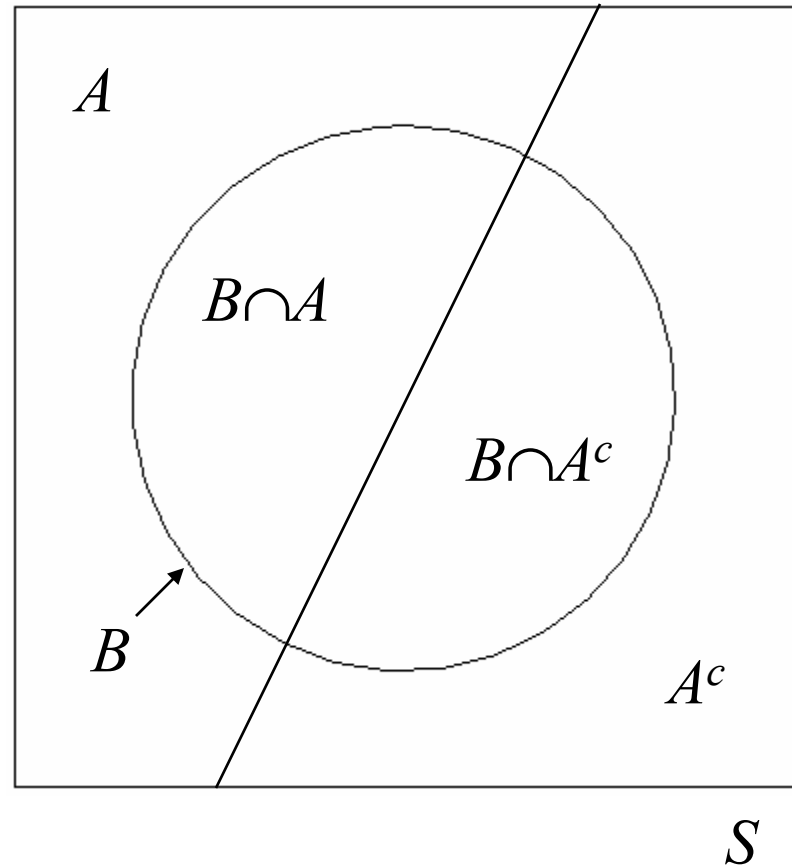

Hypergeometrisen jakauman

Pistetodennäköisyysfunktion johto 4/4

- Soveltamalla *klassisen todennäköisyyden* määritelmää saadaan:

$$\Pr(X = x) = \frac{\binom{r}{x} \binom{N-r}{n-x}}{\binom{N}{n}}$$

Odotusarvo, varianssi ja standardipoikkeama

- Olkoon

$$X \sim \text{HyperGeom}(N, r, n)$$

- **Odotusarvo:**

$$E(X) = n \frac{r}{N}$$

- **Varianssi ja standardipoikkeama:**

$$\text{Var}(X) = D^2(X) = n \frac{r}{N} \left(1 - \frac{r}{N}\right) \left(\frac{N-n}{N-1}\right)$$

$$D(X) = \sqrt{n \frac{r}{N} \left(1 - \frac{r}{N}\right) \left(\frac{N-n}{N-1}\right)}$$

Hypergeometrisen jakauman Odotusarvon johto 1/3

- Olkoon

$$X \sim \text{HyperGeom}(N, r, n)$$

- Koska

$$x \binom{r}{x} = x \frac{r!}{x!(r-x)!} = r \frac{(r-1)!}{(x-1)!(r-x)!} = r \binom{r-1}{x-1}$$

niin

$$E(X) = \sum_{x=0}^n x f(x) = \sum_{x=0}^n x \frac{\binom{r}{x} \binom{N-r}{n-x}}{\binom{N}{n}} = r \sum_{x=1}^n \frac{\binom{r-1}{x-1} \binom{N-r}{n-x}}{\binom{N}{n}}$$

Hypergeometrinen jakauma

Odotusarvon johto 2/3

- Koska

$$\binom{N}{n} = \frac{N!}{n!(N-n)!} = \frac{N}{n} \cdot \frac{(N-1)!}{(n-1)!(N-n)!} = \frac{N}{n} \binom{N-1}{n-1}$$

niin

$$E(X) = r \sum_{x=1}^n \frac{\binom{r-1}{x-1} \binom{N-r}{n-x}}{\frac{N}{n} \binom{N-1}{n-1}} = \frac{nr}{N} \sum_{x=1}^n \frac{\binom{r-1}{x-1} \binom{N-r}{n-x}}{\binom{N-1}{n-1}} = \frac{nr}{N}$$

Hypergeometrinen jakauma

Odotusarvon johto 3/3

- Kalvon 2/3 yhtälöketjun viimeinen yhtälö perustuu siihen, että

$$\sum_{x=1}^n \frac{\binom{r-1}{x-1} \binom{N-r}{n-x}}{\binom{N-1}{n-1}} = \sum_{x=0}^{n-1} \frac{\binom{r-1}{x} \binom{N-r}{n-1-x}}{\binom{N-1}{n-1}} = 1$$

- Tämä seuraa siitä, että jälkimmäisessä summassa lasketaan yhteen *kaikki* hypergeometrisen jakauman

$$\text{HyperGeom}(N-1, r-1, n-1)$$

pistetodennäköisyydet

$$f(x) = \frac{\binom{r-1}{x} \binom{N-r}{n-1-x}}{\binom{N-1}{n-1}}, x = 0, 1, 2, \dots, n-1$$

Odotusarvon ja varianssin ominaisuuksia 1/3

- Olkoon

$$X \sim \text{HyperGeom}(N, r, n).$$

- Hypergeometrisen jakauman odotusarvo on

$$E(X) = n \frac{r}{N}$$

- Odotusarvo on *suoraan verrannollinen* sekä perusjoukon S osajoukon B (= otos) alkioden lukumäärään (= n) että *tyypin A alkioden lukumäärään perusjoukossa S (= r).*
- Odotusarvo on *käntäen verrannollinen perusjoukon S alkioden lukumäärään (= N).*

Odotusarvon ja varianssin ominaisuuksia 2/3

- Olkoon perusjoukon S alkioden lukumäärä

$$n(S) = N$$

- Olkoon joukon $A \subset S$ alkioden lukumäärä

$$n(A) = r$$

- Poimitaan perusjoukosta S *otannalla ilman takaisinpanoa* osajoukko B , jonka alkioden lukumäärä on

$$n(B) = n$$

- Tällöin *diskreetti satunnaismuuttuja*

$X =$ Osajoukkoon B tulleiden A :n alkioden lukumäärä
noudattaa hypergeometrista jakaumaa parametrein N, r, n :

$$X \sim \text{HyperGeom}(N, r, n)$$

Odotusarvon ja varianssin ominaisuuksia 3/3

- Todennäköisyys poimia *yksi* alkio joukosta A on

$$\Pr(A) = \frac{n(A)}{n(S)} = \frac{r}{N} = p$$

- Hypergeometrisen jakauman *odotusarvo* voidaan kirjoittaa todennäköisyyden p avulla muotoon

$$E(X) = np$$

- Hypergeometrisen jakauman *varianssi* voidaan kirjoittaa todennäköisyyden p avulla muotoon

$$D^2(X) = np(1-p) \left(\frac{N-n}{N-1} \right)$$

Hypergeometrisen jakauman Pistetodennäköisyysfunktion kuvaaja

- Kuva oikealla esittää hypergeometrisen jakauman HyperGeom(100, 12, 20) pistetodennäköisyysfunktiota

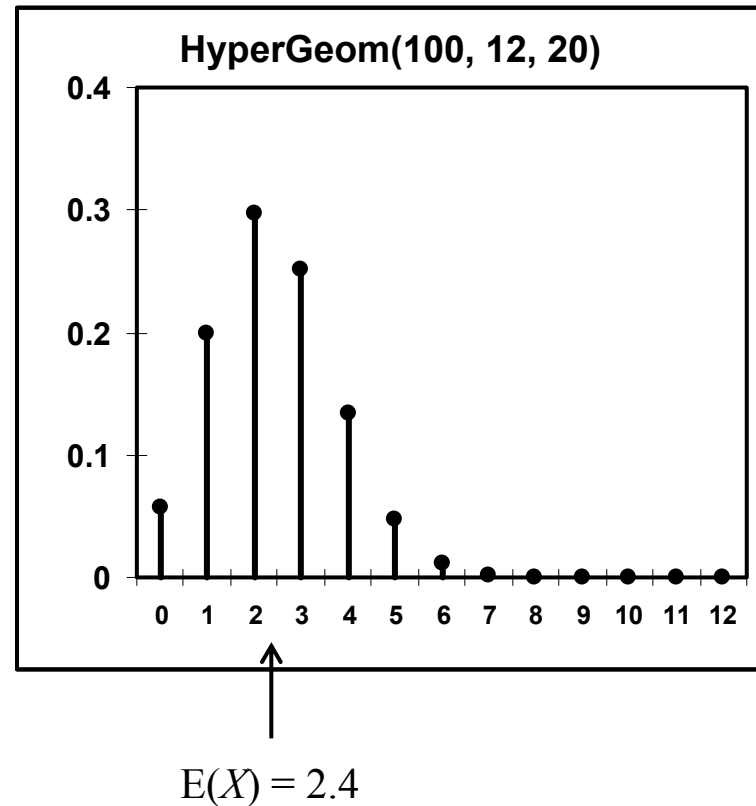
$$f(x) = \frac{\binom{r}{x} \binom{N-r}{n-x}}{\binom{N}{n}}$$

$N = 100, r = 12, n = 20$
pisteissä

$$x = 0, 1, 2, \dots, 12$$

- Jakauman *odotusarvo*:

$$E(X) = n \frac{r}{N} = 2.4$$

Hypergeometrinen jakauma

Hypergeometrinen jakauma ja otanta ilman takaisinpanoa 1/5

- Olkoon perusjoukon S alkioden lukumäärä

$$n(S) = N$$

- *Poimitaan perusjoukosta S satunnaisesti osajoukko B , jonka alkioden lukumäärä on*

$$n(B) = n$$

käyttämällä poiminnassa otantaa ilman takaisinpanoa.

Hypergeometrinen jakauma ja otanta ilman takaisinpanoa 2/5

- **Otanta ilman takaisinpanoa:**
 - (i) Poimitaan alkiot perusjoukosta S osajoukkoon B yksi kerrallaan *arpomalla*.
 - (ii) Poimittuja alkioita **ei palauteta** takaisin perusjoukkoon S .
 - (iii) Kun otokseen poimitaan alkiota k , $k = 1, 2, \dots, n$ jokaisella perusjoukossa S jäljellä olevalla alkiolla on sama todennäköisyys
$$1/(N - k + 1)$$
tulla poimituksi osajoukkoon B .
 - Osajoukko B muodostaa yksinkertaisen satunnaisotoksen perusjoukosta S .
-

Hypergeometrinen jakauma ja otanta ilman takaisinpanoa 3/5

- Otannassa ilman takaisinpanoa arvonta voidaan toteuttaa seuraavalla tavalla:
 - (1) Pannaan *urnaan* jokaista perusjoukon S alkiota vastaava arpalippu.
 - (2) *Sekoitetaan* arvat huolellisesti.
 - (3) *Nostetaan* urnasta arpalippu, jota vastaava alkio valitaan otokseen B .
 - (4) **Ei palauteta** nostettua arpalippua urnaan.
 - (5) Palataan vaiheeseen (3), kunnes haluttu otoskoko n on saavutettu.

Hypergeometrinen jakauma ja otanta ilman takaisinpanoa 4/5

- Huomautuksia otannasta ilman takaisinpanoa:
 - (i) Perusjoukon S alkion todennäköisyys tulla valituksi otokseen *muuttuu* poiminnan aikana.
 - (ii) Jokaisella perusjoukon S samankokoisella *osajoukolla* on kuitenkin *sama* todennäköisyys tulla valituksi otokseksi.
 - (iii) Sama perusjoukon S alkio voi tulla valituksi *vain kerran* otokseen.

Hypergeometrinen jakauma

Hypergeometrinen jakauma ja otanta ilman takaisinpanoa 5/5

- Olkoon A perusjoukon S osajoukko, jonka alkioden lukumäärä on

$$n(A) = r$$

- Todennäköisyys poimia *yksi* alkio joukosta A on

$$\Pr(A) = \frac{n(A)}{n(S)} = \frac{r}{N} = p$$

- Otannassa takaisinpanolla otokseen, jonka koko on n , poimittujen A -tyyppisten alkioden lukumäärä X on diskreetti satunnaismuuttuja, joka noudattaa *hypergeometristä jakaumaa parametrein N, r, n* :

$$X \sim \text{HyperGeom}(N, r, n)$$

Hypergeometrinen jakauma

Hypergeometrinen jakauma vs binomijakauma 1/3

- Hypergeometrisen jakauman todennäköisyydet ovat lähellä binomitodennäköisyyksiä, jos *otantasuhde*

$$\frac{n}{N} \approx 0$$

- Otantasuhde ≈ 0 , jos otoskoko n on *pieni* perusjoukon kokoon N nähden.

Hypergeometrinen jakauma

Hypergeometrinen jakauma vs binomijakauma 2/3

- Olkoon

$$X \sim \text{HyperGeom}(N, r, n)$$

- Merkitään $p = r/N$, jolloin $r = Np$.
- Siten

$$X \sim \text{HyperGeom}(N, Np, n)$$

- Annetaan $N \rightarrow +\infty$.
- Tällöin hypergeometrisen jakauman $\text{HyperGeom}(N, Np, n)$ pistetodennäköisyydet *lähestyvät* binomijakauman $\text{Bin}(n, p)$ pistetodennäköisyyksiä:

$$\lim_{N \rightarrow +\infty} f_{\text{HyperGeom}(N, Np, n)}(x) = f_{\text{Bin}(n, p)}(x), \quad x = 0, 1, 2, \dots, n$$

Hypergeometrinen jakauma vs binomijakauma 3/3

- Hypergeometrisen jakauman ja binomijakauman yhteys näkyy myös siinä, että jakaumilla on *sama* odotusarvo ja varianssit *eroavat vain multiplikaatiivisella tekijällä*

$$\frac{N - n}{N - 1}$$

jota sanotaan *äärellisen perusjoukon korjaustekijäksi*.

- Korjaustekijä vaikuttaa hypergeometrisen jakauman varianssiin sitä *vähemmän* mitä *pienempi* on otantasuhde n/N :

$$\frac{N - n}{N - 1} \approx 1, \text{ jos } \frac{n}{N} \approx 0$$

Hypergeometrinen jakauma

Otanta takaisinpanolla vs otanta ilman takaisinpanoa

- *Binomijakauma* muodostaa todennäköisyysmallin otannalle *takaisinpanolla*.
- *Hypergeometrinen* jakauma muodostaa todennäköisyysmallin otannalle *ilman takaisinpanoa*.
- *Ero* otannan takaisinpanolla ja otannan ilman takaisinpanoa välillä *on merkityksetön*, jos *otantasuhde* n/N on *pieni* tai perusjoukko on *ääretön*.
- Käytännössä otanta tehdään lähes aina *ilman takaisinpanoa*, mutta *laskutoimituksissa* käytetään silti usein kaavoja, jotka perustuvat otantaan *takaisinpanolla*.
- Edellä esitetyn mukaan tästä johtuva *virhe on* kuitenkin yleensä *merkityksetön*.

Diskreettejä jakaumia

Diskreetti tasainen jakauma

Bernoulli-jakauma

Binomijakauma

Geometrinen jakauma

Negatiivinen binomijakauma

Hypergeometrinen jakauma

>> Poisson-jakauma

Poisson-jakauma

Poisson-jakauma ja sen pistetodennäköisyysfunktio 1/3

- Toistetaan *samaa satunnaiskoetta*.
- Oletetaan, että toistot ovat toisistaan *riippumattomia*.
- Tarkastellaan jonkin *tapahtuman A* sattumista toistojen aikana.
- Oletetaan, että *A*-tapahtumien *keskimääräinen lukumäärä aika- tai tilavuusyksikköä kohden* on λ .
- Määritellään *diskreetti satunnaismuuttuja X*:

$X =$ Tapahtuman *A* esiintymisten lukumäärä
aika- tai tilavuusyksikköä kohden

Poisson-jakauma

Poisson-jakauma ja sen pistetodennäköisyysfunktio 2/3

- Jos tietyt oletukset pätevät (ks. >), satunnaismuuttujan X **pistetodennäköisyysfunktio** on muotoa

$$f(x) = \Pr(X = x) = \frac{e^{-\lambda} \lambda^x}{x!}, \lambda > 0$$

$$x = 0, 1, 2, \dots$$

- Sanomme, että satunnaismuuttuja X noudattaa **Poisson-jakaumaa parametrinaan λ** .
- Merkintä:

$$X \sim \text{Poisson}(\lambda)$$

Poisson-jakauma

Poisson-jakauma ja sen pistetodennäköisyysfunktio 3/3

- Huomautus:

Funktio $f(x)$ määrittelee todennäköisyysjakauman, koska *eksponenttifunktion määritelmän* mukaan

$$\sum_{x=0}^{\infty} f(x) = \sum_{x=0}^{\infty} \frac{e^{-\lambda} \lambda^x}{x!} = e^{-\lambda} \sum_{x=0}^{\infty} \frac{\lambda^x}{x!} = e^{-\lambda} e^{\lambda} = 1$$

Poisson-jakauma

Pistetodennäköisyysfunktion johto 1/3

- Tarkastellaan jonkin tapahtuman A sattumista saman satunnaiskokeen toistojen aikana.
- Oletukset:
 - (1) Toistot ovat toisistaan *riippumattomia*.
 - (2) $\Pr(\text{Yksi tapahtuma } A \text{ lyhyellä aikavälillä } dt) = vdt$
 - (3) Aikaväli on dt on *niin lyhyt*, että todennäköisyys $\Pr(k \text{ kpl tapahtumia } A \text{ aikavälillä } dt, k > 1)$ on häviävän pieni eli kertaluokkaa $o(t)$.
- Merkitään:
$$f(x; t) = \Pr(x \text{ kpl tapahtumia } A \text{ aikavälillä } [0, t])$$

Poisson-jakauma

Pistetodennäköisyysfunktion johto 2/3

- Oletusten (1)-(3) pätiessä aikavälillä

$$[0, t + dt]$$

voi sattua x kpl tapahtumia A kahdella *toisensa poissulkevalla tavalla* (tn = todennäköisyys):

- (1) x kpl tapahtumia A ajanhetkeen t mennessä; $tn = f(x; t)$
Ei tapahtumia A aikavälillä dt ; $tn = 1 - vdt$

Lisäksi nämä ovat tapahtumina toisistaan *riippumattomia*.

- (2) $(x - 1)$ kpl tapahtumia A ajanhetkeen t mennessä; $tn = f(x - 1; t)$
Yksi tapahtuma A aikavälillä dt ; $tn = vdt$

Lisäksi nämä ovat tapahtumina toisistaan *riippumattomia*.

Poisson-jakauma

Pistetodennäköisyysfunktion johto 3/3

- Riippumattomien tapahtumien tulosäännön ja toisensa poissulkevien tapahtumien yhteenlaskusäännön mukaan

$$f(x; t + dt) = f(x; t)(1 - vdt) + f(x - 1; t)vdt$$

- Järjestämällä termit uudelleen saadaan erotusosamäärä

$$\frac{f(x; t + dt) - f(x; t)}{dt} = v[f(x - 1; t) - f(x; t)]$$

- Antamalla $dt \rightarrow 0$, saadaan (x :n suhteen) differenssiyhtälö

$$\frac{df(x; t)}{dt} = v[f(x - 1; t) - f(x; t)]$$

- Voidaan osoittaa, että tämän differenssiyhtälön ratkaisu on muotoa

$$f(x) = \frac{e^{-vt} (vt)^x}{x!}, \quad x = 0, 1, 2, \dots$$

- Merkitsemällä $vt = \lambda$ saadaan Poisson-jakauman pistetodennäköisyysfunktio.

Poisson-jakauma

Odotusarvo, varianssi ja standardipoikkeama

- Olkoon

$$X \sim \text{Poisson}(\lambda)$$

- **Odotusarvo:**

$$E(X) = \lambda$$

- **Varianssi ja standardipoikkeama:**

$$\text{Var}(X) = D^2(X) = \lambda$$

$$D(X) = \sqrt{\lambda}$$

Poisson-jakauma

Odotusarvon johto

- Olkoon

$$X \sim \text{Poisson}(\lambda)$$

- Siten

$$\begin{aligned} E(X) &= \sum_{x=0}^{\infty} xf(x) = \sum_{x=0}^{\infty} x \frac{e^{-\lambda} \lambda^x}{x!} \\ &= e^{-\lambda} \sum_{x=1}^{\infty} x \frac{\lambda^x}{x!} \\ &= \lambda e^{-\lambda} \sum_{x=1}^{\infty} \frac{\lambda^{x-1}}{(x-1)!} \\ &= \lambda e^{-\lambda} e^{\lambda} \\ &= \lambda \end{aligned}$$

Poisson-jakauma

Pistetodennäköisyysfunktion kuvaaja

- Kuva oikealla esittää Poisson-jakauman

Poisson(5)

pistetodennäköisyysfunktiota

$$f(x) = \frac{e^{-\lambda} \lambda^x}{x!}$$

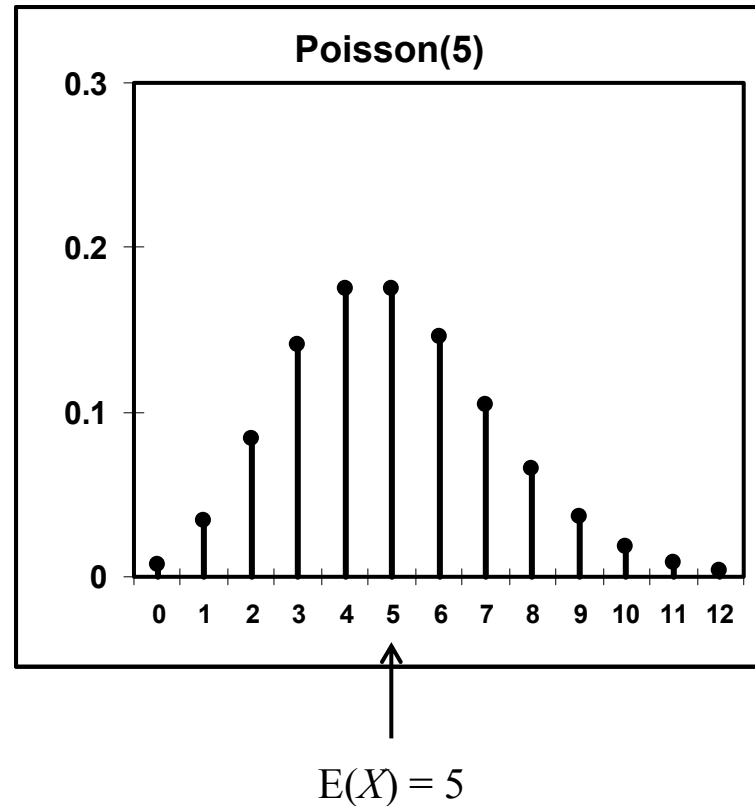
$$\lambda = 5$$

pisteissä

$$x = 0, 1, 2, \dots, 12$$

- Jakauman *odotusarvo*:

$$E(x) = \lambda = 5$$

Poisson-jakauma

Poisson-jakaumaa noudattavien satunnaismuuttujien summan jakauma 1/2

- Olkoot

$$X_1, X_2, \dots, X_k$$

riippumattomia satunnaismuuttujia, jotka noudattavat *Poisson-jakaumia* parametrein $\lambda_1, \lambda_2, \dots, \lambda_k$:

$$X_1, X_2, \dots, X_k \perp$$

$$X_i \sim \text{Poisson}(\lambda_i), i = 1, 2, \dots, k$$

- Tällöin satunnaismuuttujien X_1, X_2, \dots, X_k **summa**

$$Y = X_1 + X_2 + \dots + X_k$$

noudattaa Poisson-jakaumaa parametrinaan

$$\lambda_1 + \lambda_2 + \dots + \lambda_k:$$

$$Y \sim \text{Poisson}(\lambda_1 + \lambda_2 + \dots + \lambda_k)$$

Poisson-jakauma

Poisson-jakaumaa noudattavien satunnaismuuttujien summan jakauma 2/2

- Tulos perustellaan luvussa **Satunnaismuuttujien muunnosten jakaumat**.
- Huomautuksia:
 - Jokaisella Poisson-jakaumalla saa olla *eri* parametri.
 - Tarkoitamme *satunnaismuuttujien riippumattomuudella* sitä, että yhdenkään satunnaismuuttujan saamat arvot eivät riipu siitä, mitä arvoja muut satunnaismuuttujat saavat; käsite täsmennetään luvussa **Moniulotteiset satunnaismuuttujat ja jakaumat**.

Poisson-jakauma

Binomijakauma ja

Poisson-jakauma 1/3

- Binomitodennäköisyydet ovat lähellä Poisson-todennäköisyyksiä, jos n on suuri ja p on pieni.
- Siten Poisson-jakauma kuvaa *harvinaisten tapahtumien todennäköisyyksiä pitkissä toistokoesarjoissa*.

Poisson-jakauma

Binomijakauma ja Poisson-jakauma 2/3

- Olkoon

$$X \sim \text{Bin}(n, p)$$

- Olkoon $p = \lambda/n$, jolloin $\lambda = np$.
- Annetaan $n \rightarrow +\infty$ ja $p \rightarrow 0$ niin, että $np = \lambda$.
- Tällöin binomijakauman $\text{Bin}(n, p)$ pistetodennäköisyydet *lähestyvät* Poisson-jakauman $\text{Poisson}(\lambda)$ pistetodennäköisyyksiä:

$$\lim_{\substack{n \rightarrow \infty \\ p \rightarrow 0 \\ np = \lambda}} f_{\text{Bin}(n,p)}(x) = f_{\text{Poisson}(\lambda)}(x), \quad x = 0, 1, 2, \dots$$

- Huomautus:

Ehto $np = \lambda$ voidaan korvata *lievemällä* ehdolla $np \rightarrow \lambda$.

- Poisson-jakauman ja binomijakauman välinen yhteys näkyy myös siinä, että jakaumien odotusarvot ovat lähellä toisiaan, jos n on *suuri* ja p on *pieni*:

$$E(X) = \mu = \lambda \approx np$$

- Tällöin myös jakaumien varianssit ovat lähellä toisiaan:

$$D^2(X) = \mu = \lambda = np \approx npq$$

koska

$$p \approx 0 \Rightarrow q = 1 - p \approx 1$$

Poisson-jakauma

Binomijakauma ja

Poisson-jakauma: Todistus 1/3

- Olkoon $X \sim \text{Bin}(n, p)$.
- Tällöin

$$f_X(x) = \binom{n}{x} p^x q^{n-x}, \quad q = 1 - p, \quad x = 0, 1, 2, \dots, n$$

- Oletetaan, että

$$n \rightarrow +\infty$$

ja samaan aikaan

$$p \rightarrow 0$$

niin, että

$$np = \lambda$$

jossa $\lambda > 0$ on vakio.

Poisson-jakauma

Binomijakauma ja

Poisson-jakauma: Todistus 2/3

- Ottamalla huomioon, että $np = \lambda$ ja $q = 1 - p$, voimme kirjoittaa

$$\begin{aligned} f_X(x) &= \binom{n}{x} p^x q^{n-x} \\ &= \frac{n(n-1)(n-2)\cdots(n-x+1)}{n^x x!} (np)^x (1-p)^{n-x} \\ &= \frac{n(n-1)(n-2)\cdots(n-x+1)}{n^x} \cdot \frac{\lambda^x}{x!} \cdot \frac{(1-p)^n}{(1-p)^x} \\ &= 1 \left(1 - \frac{1}{n}\right) \left(1 - \frac{2}{n}\right) \cdots \left(1 - \frac{x-1}{n}\right) \cdot \frac{\lambda^x}{x!} \cdot \frac{(1-p)^n}{(1-p)^x} \end{aligned}$$

Poisson-jakauma

Binomijakauma ja

Poisson-jakauma: Todistus 3/3

- Kirjoitetaan

$$(1-p)^n = [(1-p)^{-1/p}]^{-np} = [(1-p)^{-1/p}]^{-\lambda}$$

- Luvun e määritelmän mukaan

$$(1) \quad \lim_{p \rightarrow 0} [(1-p)^{-1/p}]^{-\lambda} = e^{-\lambda}$$

- Lisäksi pätee:

$$(2) \quad \lim_{n \rightarrow \infty} \left(1 - \frac{1}{n}\right) \left(1 - \frac{2}{n}\right) \cdots \left(1 - \frac{x-1}{n}\right) = 1$$

$$(3) \quad \lim_{p \rightarrow 0} (1-p)^x = 1$$

- Yhdistämällä tulokset (1), (2) ja (3) saadaan haluttu lopputulos:

$$\lim_{\substack{n \rightarrow \infty \\ p \rightarrow 0 \\ np = \lambda}} f_X(x) = \frac{e^{-\lambda} \lambda^x}{x!}$$

Poisson-prosessi

- Tarkastellaan jonkin tapahtuman A sattumista *jatkuvalla* aikavälillä, jonka pituus on t aikayksikköä.
- Määritellään *diskreetti satunnaismuuttuja* X :
$$X = \text{Niiden tapahtumien lukumäärä, jotka sattuvat aikavälillä } [0, t]$$
- Sopivin oletuksin (ks. edellä) satunnaismuuttuja X noudattaa **Poisson-jakaumaa parametrinaan νt** :
$$X \sim \text{Poisson}(\nu t)$$
- Parametri νt kuvaa *tapahtumaintensiteettiä* eli *tapahtumien keskimääräistä lukumäärää aikavälillä, jonka pituus on t aikayksikköä.*

Poisson-prosessi ja eksponenttijakauma

- Olkoon
$$X \sim \text{Poisson}(vt)$$
- Määritellään *jatkuva satunnaismuuttuja* Y :
$$Y = \text{Ensimmäisen tapahtuman sattumisaika}$$
$$= \text{Tapahtumien väliaika}$$
- Satunnaismuuttuja Y noudattaa **eksponenttijakaumaa parametrinaan ν** .
Ks. tarkemmin lukua **Jatkuvia jakaumia**.

Poisson-jakauma

Poisson-prosessi: Esimerkki

- Tarkastellaan *radioaktiivista hajoamista*.
- Olkoon satunnaismuuttuja

$X =$ aikavälillä $[0, t]$ hajoavien atomien lukumäärä

- Tällöin

$$X \sim \text{Poisson}(\nu t)$$

jossa ν on *alkuainekohtainen* parametri, joka kuvaa *keskimäärin aikayksikköä kohden hajoavien atomien lukumäärää*.